

AZƏRBAYCAN RESPUBLİKASI

Əlyazması hüququnda

İNGİLİSDİLLİ İQTİSADİ YAZIŞMALARDA “NƏZAKƏT” KONSEPTİNİN İFADƏ VASİTƏLƏRİ

İxtisas: 5708.01 – German dilləri

Elm sahəsi: Filologiya

İddiaçı: **Səidə Sədi qızı Qurbanova**

Fəlsəfə doktoru elmi dərəcəsi
almaq üçün təqdim edilmiş dissertasiyanın

AVTOREFERATI

Bakı – 2025

Dissertasiya işi Azərbaycan Dillər Universitetinin Filologiya fakültəsi nəzdində İngilis dilinin üslubiyyatı kafedrasında yerinə yetirilmişdir.

Elmi rəhbər:

filologiya elmləri doktoru, professor
Əfqan Əli oğlu Abdullayev

Rəsmi opponətlər:

filologiya elmləri doktoru, dosent
Könül Elxan qızı Abdurəhmanova

filologiya elmləri doktoru, dosent
Lalə Qədir qızı Qurbanova

filologiya üzrə fəlsəfə doktoru
Çinarə Zahid qızı Şahbazlı

Azərbaycan Respublikasının Prezidenti yanında Ali Attestasiya Komissiyasının Azərbaycan Dillər Universiteti nəzdində fəaliyyət göstərən ED 2.12 Dissertasiya şurası.

Dissertasiya şurasının
sədri:

filologiya elmləri doktoru,
professor
Azad Yəhya oğlu Məmmədov

Dissertasiya şurasının
elmi katibi:

filologiya üzrə fəlsəfə doktoru,
dosent
İradə Nadir qızı Sərdarova

Elmi seminarın
sədri:

filologiya elmləri doktoru,
professor
Fəxrəddin Yadigar oğlu Veysəlli

İŞİN ÜMUMİ SƏCİYYƏSİ

Mövzunun aktuallığı və işlənmə dərəcəsi. Müasir dünyada ictimai-iqtisadi sahədə ciddi dəyişikliklər baş verir. Dövrün tələblərinə uyğun şəkildə işgüzar yazışmalar dinamik xarakterli bir prosesə çevrilmişdir. Bu fakt isə mütəxəssislərin yaradıcı, innovativ ideyaları qəbul və təcrübəyə tətbiq etməyə hazırlıqlı olmalarını tələb edir. Bu gün ingilis dilini xüsusi məqsədlər üçün öyrənənlərin sayı gündən-günə artmaqdadır. Bu da dünyada və ölkədə baş verən dəyişikliklərlə birbaşa bağlıdır, çünki davam edən proseslər əksər biznes və sənaye müəssisələri, eləcə də işgüzar yazışmaların beynəlmilləşməsi ilə müşayiət olunur. Bu isə işgüzar insanların xarici dillərə, ilk növbədə, qloballaşan dünyada dominantlıq edən ingilis dilinə yiyələnməyi günümüzün vacib məsələlərdən birinə çevirmişdir. Qloballaşan dünya iştirakçılar arasında işgüzar münasibətlərin hörmət, qarşılıqlı anlaşıma, nəzakət prinsipləri əsasında həyata keçirilməsini tələb edir.

İngilisdilli işgüzar yazışmalar çərçivəsində “nəzakət” konseptinin öyrənilməsinin aktuallığı aşağıdakı səbəblərlə şərtlənmişdir: 1) qloballaşan dünyada ingilisdilli işgüzar yazışmaların işlənmə sahəsinin genişlənməsi; 2) rəsmi-işgüzar yazışmaların təşkilində “nəzakətlilik” kommunikativ kateqoriyasının rolu və əhəmiyyətinin öyrənilməsinə zərurətin yaranması; 3) işgüzar yazışmaların müstəqil nitq üslubu (janrı) kimi təsvirinə ehtiyacın yaranması; 4) ingilisdilli işgüzar yazışmalarda “nəzakətlilik” kommunikativ kateqoriyası, eləcə də “nəzakət” konseptinin yetərinə öyrənilməməsi; 5) fəal mədəniyyətlərarası ünsiyyət əsrində ayrı-ayrı xalqlara məxsus mədəni dəyərlərin (əksər mədəniyyətlərdə nəzakətlilik universal dəyər kimi qəbul edilir) mənimsənməsi və onların ifadə üsullarının tədqiqinə yönəlmiş araşdırmaların rolunun artması. Məhz bunun nəticəsi kimi, son dövrlər dilçilikdə işgüzar yazışmaların dil xüsusiyyətlərinin tədqiqi xüsusi maraq doğurur. Tədqiqat işlərində bu mövzuda bəzi məsələlərlə bağlı vahid fikrə kəskin ehtiyac yaranmışdır. Qeyd edilən müddəalar mövzunun aktuallığını şərtləndirən amillər kimi qəbul edilə bilər.

Mövzunun işlənməsi istiqamətində xarici dilçilikdə R.T.Lakoff,

G.N.Liç, H.P.Qrays, R.B.Arundal, P.Braun və S.C.Levinson, M.Sifianou, N.Kuplønd, J.Kalpeper, Y.Anqermuller, R.Vodak, H.Saks, B.Freyzer, C.Holms, V.Samuel¹; Azərbaycan dilçiliyində K.M.Abdullayev, Ə.Ə.Abdullayev, A.Y.Məmmədov, F.F.Cahangirov, N.Səlimova, T.Əbdülhəsənli, A.Hüseynova²; rus

¹ Lakoff, R.T. The logic of politeness; or, minding your p's and q's. // Papers from the ninth regional meeting of the Chicago linguistic Society. – Chicago: Linguistic Society. – 1973. – p.292-305; Leech, G. Pragmatics of Politeness/ G.N.Leech. – Oxford; New York: Oxford University Press, 2014. – 343 p.; Grice, H.P. Logic and conversation. In: «Syntax and semantics», v. 3, ed. by P.Cole and J.L.Morgan, N.Y., Academic Press, – 1975. – p.41-58; Arundale, Robert B. An alternative model and ideology of communication for an alternative to politeness theory // Pragmatics, – 1999. 9, – p.119-154; Brown, P Politeness: Some Universalie in Language Usage / P.Brown, S.Levinson. – Cambridge: Cambridge Univ. Press, – 1987, – 345 p.; Sifianou, M. Politeness Phenomena in English and Greece. A cross Cultural perspective. / M.Sifianou. – Oxford: Clarendon Press, – 1992. – 254 p.; Coupland, N. Language, situation and the relational self. // In: Eckert, P. Rickford, J.R. Style and Sociolinguistic. Variation / N.Coupland. – Cambridge: Cambridge University Press, – 2001. – p.185-210; Culpeper, J. Politeness and impoliteness // Sosiopragmatics 5. Ed. Bublitz, Wolfram, Andreas H. Jucker., and Klaus P. Schneider. – Berlin: De Gruyter, – 2011. – p.391-436.; Angermuller, J. The Discourse Studies Reader / J.Angermuller, Dominique Maingueneau and Ruth Wodak. Main currents in theory and analysys. – Amsterdam: John Benjamins, – 2014. – p.2; Wodak, R. The Discourse of Politics in action. Politics as Usual. / R.Wodak – London: Palgrave Macmillan, – 2009. – 234 p.; Sacks, H., Emanuel, S., Gail, J. A simplest systematics for the organization of turn-taking for conversation // Language, – 1974. 50, – p.697-735; Fraser, B. Perspectives and politeness // Journal of Pragmatics, – 1990. 14, – p.234.; Holmes, J. Modifying illocutionary Force // Journal of Pragmatics, – 1984. 8, – p.345-365; Vuchinich, S. The Sequential Organization of Closing in Verbal Family Conflict. In Conflict Talk: Sociolinguistic Investigations of Arguments in Conversations. / S.Vuchinich – New York, Cambridge University Press, – 1990. – p.118-138.

² Abdulla, K. Azərbaycan dili sintaksisinin nəzəri problemləri /K.Abdulla. – Bakı: MTM-İnnovation, –2016. – 360 s.; Abdulla, K. Heydər Əliyev və multikultural təhlükəsizlik. / K.Abdulla. – Bakı: Sim-Sim, – 2023. – 215 s.; Abdullayev, Ə.Ə. Aktual üzvlənmə, mətn və diskurs. / Ə.Ə.Abdullayev. – Bakı: Zərdabi MMC, – 2011. – 272 s.; Məmmədov, A.Y. Diskurs təhlilinin koqnitiv perspektivləri / A.Y.Məmmədov, M.Y.Məmmədov. – Bakı: Çarşıoğlu, – 2010. – 91 s.; Cahangirov, F.F. Dil və mədəniyyət / F.F.Cahangirov. – Bakı: Elm və təhsil, – 2014. – 308 s.; Səlimova, N. İşgüzar yazışmalar. Metodiki vəsait / – Bakı, – 2017. – 108 s.; Əbdülhəsənli, T. İşgüzar Azərbaycan dili / T.Əbdülhəsənli, A.Hüseynova. – Bakı: “İqtisad Universiteti” nəşriyyatı, – 2006. – 240 s.

dilçiliyində İ.V.Drabkina, L.P.Krısın, L.Q.Kuzmina, T.V.Larina, A.N.Kojina, V.V.Qurinoviç³ və b-nın tədqiqatlarını qeyd etmək olar.

Tədqiqatın obyektı və predmeti. Tədqiqatın obyektini ingilis dilində iqtisadi yazışmalar və onların ifadə forması olan diskurs nümunələri, eləcə də nəzakətlilik kommunikatıv kateqoriyasının ifadə olunduğu “nəzakət” konsepti təşkil edir. *Tədqiqatın predmetini* ingilisdilli iqtisadi yazışmaların, o cümlədən danışığ aktı nəzəriyyəsi çərçivəsində nəzərdən keçirilən “nəzakət” konseptinin konseptual təhlilindən alınmış nəticələrin ümumiləşdirilərək sistemləşdirilməsi təşkil edir.

Tədqiqatın məqsəd və vəzifələri. Tədqiqatın əsas məqsədi ingilisdilli iqtisadi yazışmalarda “nəzakət” konseptinin ifadə vasitələrini təhlil etmək və onların iqtisadi yazışmalarda rolu və əhəmiyyətlik dərəcəsini aşkar etməkdən ibarətdir. Tədqiqat işində qarşıya qoyulmuş məqsədə çatmaq üçün aşağıdakı vəzifələr yerinə yetirilmişdir:

- müasir dilçilikdə yazışmalar mövzusuna dair mövcud fikir və yanaşmaları nəzərdən keçirmək;
- işgüzar yazışmaların üslubi imkanlarını müəyyən etmək;
- ingilisdilli yazışmaların dil-üslubi xüsusiyyətlərini müəyyən etmək;
- işgüzar yazışmalarda informativlik imkanlarını araşdırmaq;
- antroposentrik paradigmdə iqtisadi diskurs anlayışının rolunu müəyyənləşdirmək;

³ Драбкина, И.В. Прагмалингвистические аспекты письменного делового общения (на материале англоязычных текстов контрактов и деловой корреспонденции): /дисс. канд. филол. наук./ – Самара: Самарский государственный университет, 2001. – 209 с.; Крысин, Л.П. Речевое сообщение и социальные роли говорящих // – Москва: Наука, Социально-лингвистические исследования, – 1976. – с.49-52; Кузьмина, Л.Г., Сафонова, В.В. Типология социокультурных ошибок в англоязычной письменной речи русских обучаемых // Иностранные языки в школе, – 1998. №5, – с.31-34; Ларина, Т.В. Категория вежливости и стиль коммуникации: Сопоставление английских и русских лингвокультурных традиций / Т.В.Ларина. – Москва: Рукописные памятники Древней Руси, – 2009. – 512 с.; Кожина, М.Н. К основаниям функциональной стилистики / М.Н.Кожина. – Пермь: Пермское книж. изд-во, – 1968. – 251 с.; Гуринович, В.В. Деловая переписка на английском языке / В.В.Гуринович. – Минск: Харвест, – 2007. – 256 с.

- iqtisadi diskursun strukturu və ritorik vasitələrini şərh etmək;
- iqtisadi diskursda koheziya və koherentliyin qarşılıqlı əlaqəsini işıqlandırmaq;
- ingilisdilli iqtisadi yazışmalarda nəzakətlik kateqoriyasını təsvir etmək;
- işgüzar yazışmalarda “nəzakət” konsepti və onun ifadə vasitələrini təyin etmək;
- pozitiv və neqativ nəzakətliyi fərqləndirmək;
- “nəzakət” konseptinin milli-mədəni səciyyəsinə təhlil etmək;
- “nəzakət” konseptinin ingilisdilli iqtisadi yazışmalarda rolunu təhlil etmək.

Tədqiqat metodları. Tədqiqat işində müşahidə, müqayisə, təsvir, ümumiləşdirmə və sistemləşdirmə, diskurs təhlil, kontrastiv-tutuşdurma, kontekstual, linqvokulturoloji üsul və metodlarından istifadə olunmuşdur.

Müdafiəyə çıxarılmış əsas müddəalar:

– dünya xalqlarının dilləri və mədəniyyətinə yanaşmanın fəallaşdığı bir dövrdə işgüzar yazışmalar probleminə xüsusi diqqət yetirilməsi, bu sahəyə innovasiyaların tətbiqi, kadrların ixtisaslaşdırılması və təkmilləşdirilməsi, “Yaşıl Dünya”nın tələbləri səviyyəsində mütəxəssislərin hazırlanması kimi məsələlər ön plana çıxır. Müasir sənəd növlərindən olan işgüzar yazıların müvafiq tələblərə cavab verməsi tələb olunur. Xüsusən də ingilis dilində işgüzar yazışmaların dil xüsusiyyətlərini öyrənən gənclər ondan ünsiyyət vasitəsi kimi istifadə etmək bacarığına yiyələnməyi qarşılarına məqsəd kimi qoymalıdır;

– çevik mesajlaşma (IM-Instant messaging) mətnəsaslı real kommunikasiya modelidir. İşgüzar yazışmalarda virtual komandalar vasitəsi ilə tapşırıqlar, cavabların sürəti, iştirakçılardan asılı olaraq qarşılıqlı əlaqənin müxtəlif kombinasiyalarından istifadə edilir;

– nəzakətlik universal və milli-mədəni səciyyəli bütöv sosial-etik kommunikativ kateqoriyanı təmsil edir. Nəzakətliyin məzmun planını müəyyən semantika ilə səciyyələnən kommunikativ niyyətlər təşkil edir. Nəzakətliyin kommunikasiya iştirakçılarına hörmətli davranış kimi şərhə onun universallığının, bu və ya digər mədəniyyətlərə xas dəyərlərə əsaslanan şərhə isə xüsusiyyətinin

markeridir. İşgüzar yazışmalarda implisit və eksplisit tərzdə təzahür edən nəzakətlilik kateqoriyasının müxtəlif dillərdə ifadə vasitələri fərqlidir;

- mütləq nəzakətlilik nəzakətliliyin danışiq aktının tipləri ilə assosiasiyasıdır və pozitiv və neqativ sahələrə malikdir. Bu sahələr intrinsik nəzakətlilik və intrinsik nəzakətsizlik kimi təzahür edir;

- işgüzar yazışma sənədlərinin dilindəki leksik, qrammatik və üslubi xüsusiyyətlərə diqqət yetirmək zəruridir. Rəsmi-işgüzar üslubda köhnəlmiş sözlərin işlənmə yolları, xüsusi və ümumi isimlərin morfoloji xassələri işgüzar ünsiyyətin müxtəlif standartların təzahür etdiyi fərqli situasiyalara malik olduğunu əks etdirir;

- işgüzar ünsiyyət modelinin əsasını adresantın niyyəti, adresatın isə onu necə dəyərləndirməsi, uğurlu qəbul edib-etməməsi təşkil edir. “Ünsiyyətin birgə təşkili modeli” (“Conjoint-Co-Constituting Model of Communication”) məzmunun iştirakçılar tərəfindən bəyənilib bəyənilməməsini onların relevant qiymətləndirilməsini əhatə edir;

- “nəzakətlilik” kateqoriyası “Rapport Management” (sözlü ünsiyyətdə əlaqənin idarə edilməsi) nəzəriyyəsinə əsaslanaraq adresantın kommunikasiya aktının aparıcı tərəfi olduğunu nəzərdə tutur;

- ingilisdilli işgüzar yazışmalarda ayırıcı sualların struktur və kommunikativ xüsusiyyətləri nəzakətliliyin təmin edilməsində xüsusi əhəmiyyət daşıyır. Ayırıcı sualların struktur-kommunikativ xüsusiyyətləri onların “invariant kontakt mənalara” malik olduğunu sübut edir. Belə konstruksiyalar xüsusi əhəmiyyət daşımayan məlumatları stereotiplər üzrə cavab reaksiyasına təhrik edən funksiyaları yerinə yetirməklə həyata keçirir. Onlar söhbətlər, dialoqlar, replikalar fonunda stereotip rola malik reaksiyalarda iştirak edir. İngilis danışiq dilində ayırıcı suallar söyləmin kateqoriallaşmasını həyata keçirmək və ya yumşaltmaq üçün işlədilməsi bir şərt kimi ortaya çıxır;

- ingilisdilli işgüzar yazışmalarda müxtəlif dil vahidləri modallıq sahəsinin özəyini təşkil edir, onun periferiyasında yerləşir və ünsiyyət prosesində əhəmiyyətli rol oynayır;

- mətnin müəyyən hissələrində ayrı-ayrı dil formalarının yüksək tezliyi işgüzar yazışmaların mühüm xüsusiyyətidir. Bəzi dil

vahidlərinin təkrarlanması onda digər mətn növlərinə nisbətən əhəmiyyətli dərəcədə yüksəkdir ki, bu da işgüzar ünsiyyətin tipik situasiyalarının nümayiş etdirərkən dilin standartlaşmasına şüurlu diqqətin nəticəsidir. İşgüzar yazışma mətninin semantik özəlliyi onun kompozisiya və predmet modallığının standartlaşmış və inzibati-hüquqi cəhətdən sabit rekvizitlər məcmusu ilə müəyyən edilir.

Tədqiqatın elmi yeniliyi işgüzar mətnlərin linqvistik cəhətdən sistemli şəkildə tədqiqə cəlb edilməsi, məzmunu uyğun eksperimental təhlillərin aparılmasından ibarətdir. Tədqiqat işində nəzakətlik kommunikativ strategiyaların sistemini təmsil edən və dil daşıyıcılarının kommunikativ davranışını tənzimləyən milli-spesifik kommunikativ kateqoriya kimi nəzərdən keçirilməsi işin elmi yeniliyi kimi dəyərləndirilə bilər.

Tədqiqatın nəzəri və praktiki əhəmiyyəti. Tədqiqatın nəzəri əhəmiyyəti alınan nəticələrin ümumi dilçilik baxımından aktual olmasından ibarətdir. Əldə edilmiş nəticə sonralar bu sahədə aparılacaq yeni tədqiqat işlərinin daha ətraflı öyrənilməsinə şərait yarada bilər. Həmçinin onlardan bir sıra başqa dillərdə də oxşar məsələlərin tədqiqində istifadə oluna bilər. İşin praktik əhəmiyyəti isə alınan nəticələri dillərin tədrisində tətbiq etməkdir. Müasir dilçilikdə işgüzar yazışmaların dil xüsusiyyətlərinin semantik-funksional və struktur inkişafının tədqiqi bu məsələyə dərinlən tədqiqatın nəticələri işgüzar yazışmalara aid metodiki və dərs vəsaitləri, tədqiqat işlərinin yazılması, xüsusi məqsədlər üçün ingilis dilinin tədrisinə dair işgüzar lüğətlərin tərtibində tətbiq edilə bilər.

Aprobasiyası və tətbiqi. Dissertasiyanın əsas məzmunu haqqında Azərbaycan Dillər Universitetinin İngilis dilinin üslubiyyəti kafedrasının iclaslarında məruzələr edilmişdir. Tədqiqat haqqında məqalə və tezislər yerli və xarici elmi jurnallarda dərc olunmuşdur.

Tədqiqatın nəticələri işgüzar yazışmalara aid metodiki və dərs vəsaitləri, tədqiqat işlərinin yazılması, xüsusi məqsədlər üçün ingilis dilinin tədrisinə dair işgüzar lüğətlərin tərtibində tətbiq edilə bilər.

Dissertasiya işinin yerinə yetirildiyi təşkilatın adı. Dissertasiya işi Azərbaycan Dillər Universitetinin Filologiya fakültəsi nəzdində İngilis dilinin üslubiyyəti kafedrasında yerinə yetirilmişdir.

Dissertasiyanın struktur bölmələrinin ayrılıqda həcmi qeyd olunmaqla dissertasiyanın işarə ilə ümumi həcmi. Dissertasiya işi giriş, 3 fəsil, nəticə, istifadə edilmiş ədəbiyyat siyahısı, əlavələr və işdə istifadə olunmuş ingilis dilindəki terminlər və onların izahından ibarətdir. Giriş hissəsi – 6 səhifə, 10587 işarə, I fəsil 52 səhifə, 89981 işarə, II fəsil 37 səhifə, 68570 işarə, III fəsil 53 səhifə, 93769 işarə, “Nəticə” 3 səhifə, 5938 işarədir. İşin ümumi həcmi istifadə edilmiş ədəbiyyat siyahısı, əlavələr istisna olmaqla, 268844 işarədir.

İŞİN ƏSAS MƏZMUNU

Dissertasiyanın Giriş hissəsində mövzunun aktuallığı əsaslandırılır, tədqiqatın obyekt və predmeti, məqsəd və vəzifələri müəyyənləşdirilir, müdafiəyə çıxarılmış müddəalar təqdim olunur, elmi yeniliyi, nəzəri və praktik əhəmiyyəti açıqlanır, dil materialı və tədqiqat metodları şərh olunur, işin aprobasiyası, tətbiqi və strukturu haqqında məlumat verilir.

Tədqiqatın **“Müasir dilçilikdə yazışmalar”** adlı I fəslinin **“Yazışmalar və onların üslubi formaları”** adlanan 1-ci paragrafında üslubi məsələlər araşdırılır. Ədəbi dilin mühüm tərkib hissəsi rəsmi-ışgüzar üslub vacib sosial funksiyaları yerinə yetirir. M.N.Kojinaya görə, *“dilnin real gerçəklikdə işlədilməsi zamanı dil sisteminin sadəcə reallaşması deyil, həm də onun işlənmə sahəsində ünsiyyətin ehtiyaclarına uyğun şəkildə yenidən qurulması baş verir”*⁴.

Qloballaşma şəraitində ingilis dilindən işgüzar məqsədləri üçün millətlərarası ünsiyyət vasitəsi kimi istifadədə insanlar getdikcə daha çox “çoxsaylı milli və mədəni kimliklər”lə üzləşirlər. L.A.Lukyanovaya görə, *“işgüzar ünsiyyət kommunikanların cəmiyyətdə və biznesdə mövqeyini müəyyən edən sosiomədəni şəraitdə həyata keçirilir. İşgüzar yazışma müəyyən peşəkar standartlara, xüsusən də qısalıq və yığcamlıq, eləcə də emosional və neytral ifadə formasına malikdir”*⁵.

⁴ Кожина, М.Н. К основаниям функциональной стилистики/ М.Н.Кожина. – Пермь: Пермское книж. изд-во, – 1968. – с.140.

⁵ Лукьянова, Л.А. Настольная книга бизнесмена (Курс английского языка по коммерческой деятельности и формам деловой коммуникации)/ Л.А.Лукьянова. – Москва: ГИС, – 2001. – с.524.

Rəsmi sənədlərin dili rəsmi-işgüzar üslub 2 yerə ayrılır: rəsmi sənədlərin dili, işgüzar sənədlərin dili. Dövlət, hökumət təşkilatlarının tərtib etdiyi və rəsmi qaydada təsdiq olunan sənədlər (prezident fərmanları, hökumət sərəncamları, nazirlərin əmrləri) rəsmi sənədlərdir. İşgüzar sənədlər isə vətəndaşlara aid olur. Ərizə, tərcümeyi-hal, akt, xasiyyətnamə, elan və s. işgüzar sənədlərdir⁶.

İşgüzar yazışmalarda mətn və dil normaları nəzərə alınmalıdır. Mətn normalarına onun müəyyən hissə və tiplərinin strukturu tələbləri daxildir. Dil normaları üçün isə sənədin kontekstindəki dil vahidlərinə qoyulan istifadə imkanlarının məhdudiyyətləri xarakterikdir. İlk mərhələdə mətnin tərtibində ekstralingvistik sahədə qərarlaşan mənanın müəyyən edilməsi nəzərdə tutulur. İşin daxili sxemini yaratmaq da zəruri şərtidir. Daha sonra rekvizitlər müəyyən edilir. Hüquqi cəhətdən zəruri məlumatların toplusu olan rekvizitlər yazışmalarda mühüm əhəmiyyət daşıyır. Aşağıdakı rekvizitlər mövcuddur: 1) adresant (göndərən); 2) adresat (alan); 3) yazılma və göndərilmə tarixləri.

İşgüzar yazılarda sözlərin leksik mənalınının dəqiq təyin edilməməsi səhvlərə gətirib çıxarır. Buna paronimlər, pleonazmlar, tautologiya və s-nin işlənməsində rast gəlinir. Paronimlərə “affect/ effect” – təsir etmək/təsir, “compliment/ complement” – kompliment/ tamamlanma; pleonazmlara “free gift” – müftə/ hədiyyə, “cash money” – nəgd/pul, “unexpected surprise” – gözlənilməz/ sürpriz; tautologiyaya “added bonus” – əlavə edilmiş / bonus, “future prospects” – gələcək/kəşfiyyat, “past history” – keçmiş/tarix və s. misal göstərmək olar.

İşgüzar yazışmalarda jarqonların işlənməsinə nadir hallarda rast gəlinir. Jarqon sözü iki mənada başa düşülür: 1-ci mənə – koherentlik əlaqəsi olmayan dil, 2-ci mənə – hər hansı peşənin texniki dilidir. Yazışmalarda jarqonun 2-ci növü nisbətən çox işlədilir. İşgüzar məktublaşmada jarqonlardan istifadə yolverilməzdir.

İşgüzar mətnlər tək və çoxaspektli olur. İşgüzar məktubun təkaspektliliyi onun cavab tələb etməyən tərəfidir. Çoxaspektli mətnlər aşağıdakıları əhatə edir: 1) bölmələr; 2) bəndlər;

⁶ İşgüzar yazışmalar üzrə məşğələ mühazirə mətnləri / – Bakı: Azərbaycan Dövlət İqtisad Universiteti, – 2015. – s.33.

3) altbəndlər; 4) abzaslar. İşgüzar yazışmalar üçün çoxaspektli mətnlər səciyyəvidir. Onlar giriş, əsas hissə, nəticədən ibarət olur. Giriş hissədə sənədə istinadlar, onun ayrıca bəndləri, məktubun əsas məğzini əks etdirən hissə, faktın qeydi göstərilir. İstinad hissəsində sənədin növü, müəllifi, tarixi, qeydiyyatı, başlığı göstərilir. Əsas hissədə məlumatın təsviri, situasiyanın mürəkkəblik dərəcəsi, təhlil və sübutlar nəzərdən keçirilir. Nəticə hissəsində xahiş, inkar, təklif göstərilir.

İşgüzar yazışmalarda iki hissə olur: birincisi daxil olanlar, ikincisi isə göndərilənlərdir. Əsas məsələ yazının qarşı tərəf üçün anlaşılan üslubda olmasıdır. Bu da tərəflərin müəyyən məsələlərdə razılığa gəlməsi, fikirlərin bölüşülməsi və mübadiləsində mühüm şərtidir.

I fəslin *“İngilisdilli yazışmaların xüsusiyyətləri”* adlı 2-ci paragrafında işgüzar yazışmaların xüsusiyyətləri təhlil edilir. İşgüzar kommunikasiyalar üzrə mötəbər nəşrlərin müəllifi Ş.Teylor yazır ki, *“işgüzar məktubun ən mühüm komponentləri onun təqdimatı, strukturu, dili və tonudur”*⁷. İşgüzar yazışmalar aşağıdakı tələblər əsasında tərtib edilməlidir:

- accurate (dəqiq). Faktlar diqqətlə yoxlanılmalı, məsələ ilə bağlı bütün təfərrüatlar və məlumatın əsas məqsədi daxil edilməli və diqqətlə redaktə edilməlidir;

- brief (qısa, lakonik). İşgüzar yazışmalarda cümlələrin qısalığı şərtidir. Cümlələrdə sadə ifadələrdən istifadə etmək tövsiyə olunur;

- clear (aydınlıq). Yazışmalarda sadə və anlaşılan ingilis dilindən istifadə edilməlidir. Həmsöhbətə müraciət edərkən formallıq, rəsmiyyət və qabalıqdan çəkinmək lazımdır.

İşgüzar yazışmalarla bağlı proqramlar aşağıdakı amillər nəzərə alınmaqla tərtib edilməlidir: 1) dil ilə bağlı siyasətin yürüdülməsi; 2) cəmiyyətdə işgüzar yazışmaların öyrənilib-öyrədilməsinə yanaşmanın səviyyəsi; 3) sənədlərlə davranış üsulları.

İşgüzar sənədlərin: əmrlər; qərarlar; məktublar; sazişlər; aktlar; müqavilələr; protokollar; fakslar; teleqramlar; arayışlar və s-nin özünəməxsus yazı texnikası vardır.

⁷ Taylor, Sh. Model Business Letters, Emails & Other Business Documents/ Sh.Taylor, L.Gartside. – Prentice Hall, Pearson Education, – 2004. – p.1.

Sənədlərin xüsusiyyətləri üzrə təyinatı vardır. E.Ə.Musayev sənədləri yazı texnikasına görə belə qruplaşdırır: “1) yazılı sənədlər. Belə sənədlər sənədləşdirmədə 95 % təşkil edir; 2) qrafik sənədlər. Bu sənədlər xarici dili bilgisindən asılı olmayaraq hamı üçün əlverişli sayılır, çünki sxem, cizgi və qrafiklər müəssisədə kadrlar tərəfindən yaxşı oxunur, anlama prosesi isə asan olur; 3) kinofotofono sənədləri”⁸.

E.Kloz kompleks xüsusiyyətlər əsasında işgüzar məktubları iki qrupa bölür: “Birinci qrup yalnız bir məsələ və ya problemin nəzərdən keçirildiyi məlumatlar olan biraspektli məktublardır. İkinci qrupa eyni anda bir neçə məsələnin nəzərdən keçirildiyi çoxaspektli məktublar daxildir”⁹.

Adresantın niyyətinə uyğun olaraq işgüzar məktublar aşağıdakı kimi təsnif edilir¹⁰: 1) məlumatların ötürülməsi üçün: sorğu məktubu, təklif məktubu, məlumat məktubu, bildiriş məktubu və s.; 2) qarşılıqlı münasibətləri saxlamaq üçün: başsağlığı, təşəkkür, təbrik məktubu və s.; 3) fəaliyyətə təşviq edən: şikayət məktubu, sorğu məktubu, tövsiyə məktubu, təklif məktubu və s.

Sənədlər məzmun və istifadə sahəsinə görə növlərə bölünür. Məsələn, N.Səlimova sənədləşmənin 5 növünü göstərir: 1) təşkilati; 2) maliyyə; 3) ticari sənədlər; 4) kadr sənədləri; 5) vətəndaşların ərizə, şikayət və təklifləri üzrə sənədlər¹¹.

Sənədlər hazırlanma yerinə görə daxili və xarici olmaqla fərqlənir. Daxili sənədlər müəssisənin işçiləri tərəfindən hazırlanır. Xarici sənədlər isə kənar müəssisələrdən daxil olur. Məzmun cəhətdən sənədlər sadə və mürəkkəb qruplara bölünür. Sadə sənədlər bir məsələni, mürəkkəb sənədlər bir neçə məsələni özündə əks etdirir. Formasına görə sənədlər fərdi, trafaret, nümunəvi sənədlərə ayrılır. Fərdi sənədlərdə işçinin özünəməxsus dəsti-xətti olur və şəxsi yaradıcılıq keyfiyyətləri ön plana keçir. Trafaret isə sənədin bir

⁸ Musayev, E.Ə. Kargüzarlığın təşkili / E.Ə.Musayev. – Bakı: Qanun, – 2012. – s.20.

⁹ Cloose E. Le Franais du monde du travail / E.Cloose. – P.: d. Presses universitaire de Grenoble, – 2006. – p. 23.

¹⁰ Винокур, Т. Г. Информативная и фатическая речь как обнаружение разных коммуникативных намерений говорящего и слушающего / Т.Г.Винокур // Коммуникативно-прагматический аспект. – Москва: Наука, – 1993. – с.29.

¹¹ Səlimova, N. İşgüzar yazışmalar / N.Səlimova. – Bakı, – 2017. – s.54.

hissəsinin blank, digərinin əl ilə yazılma prosesidir. Nümunəvi sənədlərdə isə ümumilik vardır və onların doldurulma texnikası bütün işçilərə aid edilir.

Təyinatına görə isə sənədlər əsli, surət, sənəddən çıxarış və dublikata ayrılır. Sənədin əsli ilk dəfə tərtib olunan sayılır. Sənədin surəti isə birincinin eynisi olub, üzərində surət sözü yazılır.

İngilisdilli işgüzar yazışmalarda mətnin təşkilində abzaslara bölünmə əsas məsələdir. İşgüzar məktublarda abzaslar avtonom xarakterli deyildir, çünki onlar bir-biriləri ilə məntiqi cəhətdən bağlıdır. İşgüzar məktub mətnlərində “aktivizasiya” adlanan üslub çalarından istifadə edilir ki, bu da I şəxsin nitqi üzərində qurulur. Məsələn:

“I am delighted to hear of your new appointment to the Board”.

İşgüzar yazılar 4 komponenti özündə birləşdirir: 1) məqsəd-yönlülük; 2) planlaşdırma; 3) yerinə yetirmə; 4) düzgün tərtibat.

Bütün hallarda hər bir məsələdə təhlil-tərkib öndə olmalıdır. K.M.Abdullayevə görə, *“mətnə dil vahidinə aid xüsusiyyətləri ayırmaq və hər birinə ayrıca baxmaq vacibdir”*¹².

Dil vahidlərinin düzgün istifadəsi ingilisdilli işgüzar yazışmaların tərtibində mühüm əhəmiyyət kəsb edir və mətndəki informasiyanın aydın və dəqiq ötürülməsini təmin edir. Dil vahidləri ingilisdilli iqtisadi mətnlərdə dəqiqliyi, aydınlığı və peşəkarlığı təmin edir və bu da oxucuların məlumatı düzgün dərkə və təhlilinə kömək edir.

I fəslin *“Yazışmalarda informativlik”* adlı 3-cü paraqrafında işgüzar mətnlərin informativlik xüsusiyyətləri təhlil edilmişdir. İşgüzar məktubları tərtib edərkən diqqətli olmalı və göndərilən məlumat aydın və başa düşülən dildə ifadə edilməlidir. Faktları ifadə edərkən təkrarçılığa yol verilməməli, məktubu alan şəxsin tələb etdiyindən artıq məlumat təqdim edilməməlidir. İnformasiyanın ötürülməsinə xidmət edən kommunikasiyanın əsas növləri bunlardır:

1) şifahi kommunikasiya. Danışqlar, müzakirələr, iclaslar;

2) yazılı kommunikasiya. Məktublar, elektron məktublar, mesajlar, hesabatlar və s.;

¹² Abdulla, K. Azərbaycan dili sintaksisinin nəzəri problemləri / K.Abdulla. – Bakı: MTM-Innovation, – 2016. – s.258.

3) bədən dili və qeyri-sözlü kommunikasiya. Jestlər, mimikalar, bədən duruşu və s.;

4) elektron kommunikasiya. E-poçt, sosial media, videokonfranslar və digər texnoloji vasitələrlə həyata keçirilir;

5) kütləvi kommunikasiya. Media vasitəsi ilə geniş auditoriyaya yönəlmiş ünsiyyət formasıdır.

Hər bir sənədin özünəməxsus informasiya yükü vardır. K.M.Abdullayevə görə, *“informasiya – hər hansı məlumat deyil, ancaq və ancaq hər hansı bir məlumatın yeni olan hissəsidir”*¹³.

İnformativlik anlayışı semantik və məzmun aspektlərini ehtiva edir və bunun nəticəsi kimi, işgüzar yazışmalarda məktubların iki cür təsnifi mümkün olur:

– cavab verilməsi vacib olan məktublar;

– cavab verilməsi vacib olmayan məktublar.

İşgüzar məktubların tərtibi standartlara uyğun olmalıdır. Bu yazılarda arxaik və köhnəlmiş sözlər uzun müddət qorunur. Bu zaman üslub tərtibatı mühüm əhəmiyyət kəsb edir.

İşgüzar məktubun pragmatik aspekti kommunikasiyanın yekun nəticəsi və onun adresata təsir dərəcəsinin tədqiqinə yönəlmişdir. Bu aspekt müəllifin kommunikativ akta münasibətini də ehtiva edir. İşgüzar ünsiyyət aktı proqramlaşdırılmış nitq stimulları və reaksiyalarını sorğu və təkliflər kimi məlumatdan məlumata ötürən xüsusi addımların ardıcılığıdır. İşgüzar ünsiyyət stimullaşdırıcı kommunikativ aktla – məsələn, informasiya məktubu və ya sorğusu ilə başlayır.

İşgüzar mətndə danışığın niyyəti mətnaltı və dolayı ifadə üsulları olmadan, adresat üçün aydın və anlaşılan şəkildə ifadə edilməlidir. Eksplisit niyyətlər birbaşa performativ predikatlarla ifadə olunur¹⁴.

İşgüzar məktubun əsas məqsədi adresata mühüm informasiyanı çatdırmaq, adresat ilə işgüzar əlaqələr yaratmaq və saxlamaq və adresatı müəllifin gözlədiyi hərəkətə təşviq etməkdir. Yazılı kommunikativ akt kimi qəbul edən işgüzar məktubun müvəffəqiyyəti

¹³ Abdulla, K. Azərbaycan dili sintaksisinin nəzəri problemləri / K.Abdulla. – Bakı: MTM-Innovation, – 2016. – s.198.

¹⁴ Формановская, Н.И. Размышления о единицах общения // Русский язык за рубежом, – 2001. № 1, – с.57.

onun tərtib edilməsi strategiyasının işlənilib hazırlanması və kommunikantların mədəniyyət özəlliklərini bilməkdən asılıdır.

“İqtisadi diskursun müasir lingvistik paradigmdə rolu” adlı II fəslin **“İqtisadi diskursun strukturu və ritorik vasitələr”** adlı 1-ci paragrafında diskurs insanlar arasında sosial əhəmiyyətli qarşılıqlı əlaqə prosesini müşayiət edən iyerarxik ünsiyyət kimi izah edilir. İnstitusional diskursun təhlilində aşağıdakı parametrlər nəzərə alınmalıdır: iştirakçıların rol-status xüsusiyyətləri; hərəkətin şərtləri, vaxtı və yeri; ünsiyyətin predmeti və məqsədi, üslub və janrları, diskursiv formullar və s.

İqtisadi diskurs həm də institusional diskursdur. İqtisadi diskursun məqsədini A.A.Şeremetiyev belə izah edir: *“1) cəmiyyətin iqtisadi həyatında baş verən hadisələri işıqlandırmaq; 2) iqtisadiyyatın vəziyyəti barədə məlumat vermək; 3) müxtəlif dəyişikliklərə münasibətin formalaşması və müəyyən hərəkətlər üçün motivasiya; 4) iqtisadi nəzəriyyələrin yaradılması; 5) iqtisadi inkişaf istiqamətlərinin, habelə əhəlinin həyat səviyyəsinin tədqiqi”*¹⁵.

İqtisadi diskurs iqtisadiyyat sahəsində iqtisadi fəaliyyət, sistem və hadisələrlə bağlı ideya, siyasət və məlumatları ötürmək üçün dildən istifadəni nəzərdə tutur.

İqtisadi diskurs təkcə peşəkar biliklərin təzahür vasitəsi deyil, o, həm də çoxfunksiyalılığına görə subyektə iqtisadi reallığı dərk etməyə imkan verir və iqtisadi idarəetmənin tarixi təcrübəsini əks etdirir, diskursların tipik bölgüsü vasitəsi ilə obyektiv reallığı formalaşdırır və təsvir edir. A.Y.Məmmədovun fikrincə, *“diskurs bütün səviyyələrə aid dil vasitələrinin köməyi ilə təşkil olunur. Bu dil vasitələri hadisələrin zaman və məkan müstəvisində yerləşdirilməsi funksiyası ilə yanaşı, ümumilikdə diskursda əlaqələliyi təmin edən tematik inkişafda da iştirak edir”*¹⁶.

Diskursun xarakterı kontekst tələb edir. Bu zaman iştirakçıların bilikləri, dünyagörüşləri, mədəni səviyyələri, interaktivliyə qoşulma

¹⁵ Шереметьева, А.А. Основные характеристики экономического дискурса (на материале немецкого языка) //Вестник Кузбасской государственной педагогической академии, – 2011. № 7 (13), – с.7.

¹⁶ Мəmmədov, A.Y. Diskurs təhlilin koqnitiv perspektivləri / A.Y.Məmmədov, M.Y.Məmmədov. – Bakı: Çarşıoğlu, – 2010. – s.26.

bacarıqları, nəzakət meyarlarını nəzərə almaları və s. aydınlaşır. Məsələyə bu aspektlərdən yanaşmada diskurs zaman və məkanı ehtiva edərək, tematik proqressiyanı şərtləndirir. Tematik proqressiya gerçəkləşdikcə sosial qrup nümayəndələrinə xas bir çox mətləblər açılır, hər kəs öz fərdi rollarını nümayiş etdirir.

İqtisadi diskursun rəsmi ritorikası onu elmi diskurs növü kimi təsnif etməyə imkan verir. Xatırladaq ki, ritorika dilin məntiqli, təsirli və inandırıcı istifadə olunması məqsədə çatmaq üçün effektiv bir vasitədir. İqtisadi yazışmalarda ritorikanın müxtəlif formaları aşağıdakı funksiyalara malikdir:

- 1) inandırıcılıq;
- 2) auditoriyaya uyğunlaşma;
- 3) etos və etibarlılıq;
- 4) açıq və anlaşıqlı ünsiyyət;
- 5) emosional təsir (patos);
- 6) məqsədli arqumentasiya;
- 7) linqvistik strategiyalar.

Məktub formasında ritorik dil strategiyalarına nəzər salaq:

“Dear [Recipient’s Name],

I am writing to express my gratitude for your ongoing support and collaboration. Over the past year, your contributions to our team have been invaluable, and I want to take this opportunity to acknowledge and commend your hard work and dedication.

Your leadership and innovative ideas have played a significant role in driving the success of our recent projects. Your ability to inspire and motivate others has helped create a positive and productive work environment, and I am truly grateful for your contributions.

As we move forward, I am confident that together we can continue to achieve great things. Your expertise and commitment are instrumental to our shared goals, and I look forward to our continued partnership.

Once again, thank you for your outstanding work and dedication. I am honored to work alongside you and am excited about what we can accomplish together in the future.”

- 1) məqsəd (purpose). Məktubun əsas məqsədi adresata yardım

və əməkdaşlığa görə minnətdarlıqdır;

2) auditoriya (audience). Məktub konkret adresata ünvanlanır və onların təşkilat daxilindəki rolunu və yardımını qəbul edir. İstifadə olunan dil adresatın göstərdiyi səylərinə minnətdarlıq və hörməti çatdırmaq üçün uyğunlaşdırılmışdır;

3) etibarlılıq (ethos, credibility). Adresant adresatın liderliyini, innovativ ideyaları və fədakarlığını etiraf etməklə etibarlılıq yaradır;

4) pafos-emosional müraciət (pathos – emotional appeal). Məktub “express my gratitude”, “commend your hard work and dedication” və “excited about what we can accomplish together” kimi ifadələr işlətməklə minnətdarlıq, qürur və yoldaşlıq emosiyaları oyadır;

5) məntiqi loqotiplər (logos-logical). Məktub emosional və əlaqə aspektlərinə əsasən diqqət mərkəzində olsa da, son layihələrin uğurunda resipiyentin rolu və ortaq məqsədə çatmaqda onların davamlı əməkdaşlığının əhəmiyyətini göstərməklə məntiqdən istifadə edir;

6) ton və dil (tone and language). İşgüzar məktubun tonu mülayim olmalıdır. Nəzakət bildirən “thank you”, “commend” və “appreciation” ifadələrdən istifadə edilməklə ümumi müsbət ton yaradır və minnətdarlıq mesajını gücləndirir.

II fəslin ***“İqtisadi diskursda koheziya və koherentlik”*** adlı 2-ci paraqrafında iqtisadi diskursun funksional perspektivinin təşkilində struktur (koheziya) və məzmun (koherentlik) vəhdətini formalaşdıran dil vasitələrinin mühüm rolu qeyd edilir. R.de Boqrand və V.Dresler koheziya və koherentliyi tekstuallığın iki əsas standartı kimi göstərirlər: *“Mətn şifahi və ya yazılı, nəsr və ya şeir, dialoq və ya monoloq ola bilər. Mətn fraqafövqi, mürəkkəb sintaktik bütövdür, o, ölçüsünə görə müəyyən edilmir, cümlədən böyükdür və cümlədən fərqlənir”*¹⁷.

Koheziya mətnin struktur bütövləşməsinə təmin edir. Koherentlik semantik səciyyə daşıyır, o, mətn daxilindəki məna əlaqələrini bildirir. İ.R.Qalperinə görə, *“koheziya kontinuumu təmin edən xüsusi bir növdür, yəni ayrı-ayrı məlumatlar, faktlar, hərəkətlər*

¹⁷ Beaugrande, R. – Introduction to text linguistics / R. de Beaugrande, W.Dressler. –New York: – 1982. – p.1.

və s-nin məntiqi və ya məkanın qarşılıqlı asılılığıdır”.¹⁸ Müəllifin fikrincə, “koheziya məntiqi planın, integrasiya isə daha çox psixoloji planın kateqoriyasıdır. ...koheziya sintaqmatik kəsimdə tənzimlənirsə, integrasiyanı paradigmatik proses kimi təsəvvür etmək olar”.¹⁹

Koheziya xətti, integrasiya şaquli əlaqədir. Mətnin bütövlüyünü təmin edən integrasiya onun bitkinliyinə can atır. Nəticədə bütövlük mətnin məzmun, əlaqəlilik isə ifadə planı ilə əlaqələndirilir. Deməli, Z.Y.Turayevanın da yazdığı kimi, “*bu iki kateqoriya vahid kateqoriyada birləşdirilir, halbuki real danışq gerçəkliyində bütövlük və əlaqəlilik arasında bərabərlik yoxdur, baxmayaraq onlar sıx qarşılıqlı əlaqədədir*”.²⁰

Koherentliyin koheziya ilə eyniləşdirilməsi məqsədəuyğun deyildir, çünki koherentlik mətnin xüsusiyyəti, koheziya isə mətnin cümlədən böyük vahidlərinin xüsusiyyətlərinin mahiyyətidir. O.İ.Moskalskaya görə, “*koherentlik məntiqi-semantik, qrammatik (sintaktik) və üslubi əlaqəliliyi və onun təşkil edən cümlələrin qarşılıqlı asılılığıdır. Mətnin koherentliyi məntiqi-semantik, sintaktik və koheziyanın üslubi növlərinin qarşılıqlı əlaqəsinin nəticəsidir*”.²¹

K.M.Abdullayevə görə, “*mətnin koheziyası, yəni komponentlərinin mətndaxili əlaqələrinin cəmi bir sıra amillərin köməyi ilə reallaşır. ...dilən istənilən səviyyəsi koheziya üçün nəşə verir və bu vasitələrin arasında iki ən ümumiləşdirici vasitələr qrupunu ayırmaq lazımdır. Bunlardan biri komponentlərin mənə əlaqəsi, o biri komponentlərin struktur əlaqəsidir*”.²²

Ə.Ə.Abdullayevə görə, “*mətn həm daxili, həm də xarici*

¹⁸ Гальперин, И.Р. Текст как объект лингвистического исследования / И.Р.Гальперин. – Москва: Наука, – 1981. – с.73.

¹⁹ Yənə orada, s. 131.

²⁰ Тураева, З.Я. Лингвистика текста: Текст: структура и семантика / З.Я.Тураева. – Москва: Просвещение, – 1986. – с.83.

²¹ Москальская, О.И. Грамматика текста / О.И.Москальская. – Москва: Высшая школа, – 1981. – с.46.

²² Abdullayev, K.M. Azərbaycan dilində mürəkkəb sintaktik bütövlər / K.M.Abdullayev, A.Y.Məmmədov, M.Musayev və b. – Bakı: Mütərcim, – 2012. – s.107.

quruluşa malikdir”²³.

Koherentlik koheziyadan genişdir. O, sözləmlərin yalnız formal-grammatik aspektlərinin əlaqəsini deyil, həm də diskursun semantik-praqmatik və interaktiv əlaqəliliyini, eləcə də qlobal, yəni mətnin formal əlaqəliliyi (koheziya) mətnin informativliyi və bütövlüyü kateqoriyalarının dəqiqləşdirilməsi kimi çıxış edən məzmun (koherentlilik) əlaqəliliyi ilə bağlıdır.

İqtisadi diskursda koheziya və koherentliliyi təhlil edək:

1. *“I appreciate your help with this project. Thank you”;*
2. *“Could you please provide me with some feedback on the presentation?”*

1-ci cümlədə minnətdarlığı bildirmək üçün – “Mən sizin köməyinizi qiymətləndirirəm” və “Təşəkkür edirəm” ifadələrini birləşdirərək vəhdəti qoruyur. 2-ci cümlədə “Zəhmət olmasa” nəzakətli xahişi və ardınca təqdimatla bağlı xüsusi rəy sorğusu ilə birlik qurulur.

İqtisadi diskursda koherentliliyin təhlilinə diqqət yetirək:

Cümlədə “Please” sözünün işlədilməsi ona nəzakətli ton verir və sosial nəzakət normalarına uyğunlaşdırır. Rəy sorğusu qeyd olunan təqdimata birbaşa aid olduğu üçün cümlədə koherentlik qorunur. “Please” sözü nəzakət bildirərək sorğunu təqdimatın kontekstinə uyğunlaşdırmaqla qaydanı pozmur. K.M.Abdullayevin də yazdığı kimi, *“mətnin koheziyası, yəni komponentlərin məndaxili əlaqələrinin cəmi bir sıra amillərin köməyi ilə reallaşır”*²⁴.

Mətnin koheziyası mətn daxilində mənə ardıcılığı və əlaqəliliyini təmin etməklə, onun oxucuya asan anlaşılan və vahid bir struktur kimi təqdim olunmasında əhəmiyyət daşıyır, mətnin koherentliyi isə mətnin məzmununun mənalı, məntiqi və ahəngdar olunmasını təmin edir və diskursiv yanaşmada mühüm rol oynayır.

“İngilisdilli iqtisadi yazışmalarda nəzakətlik inandırma strategiyası kimi” adlı III fəslin **“Nəzakət” konsepti: pozitiv və**

²³ Abdullayev, Ə.Ə. Aktual üzvlənmə, mətn və diskurs / Ə.Ə.Abdullayev. – Bakı: Zərdabi MMC, – 2011. – s.178.

²⁴ Abdulla, K. Azərbaycan dili sintaksisinin nəzəri problemləri. Yenidən işlənmiş və əlavələr edilmiş ikinci nəşri / K.Abdulla. – Bakı: MTM-Innovation, – 2016. –s.289.

neqativ nəzakətlilik” başlıqlı 1-ci paraqrafında ingilisdilli mətnlərdə reallaşan nəzakətliliyin ifadə vasitələri tədqiq edilir.

“Nəzakətlilik” konsepti insanların qarşılıqlı münasibətləri, söhbət zamanı bir-birinə təsirini ehtiva edir²⁵. C.Liçə görə, nəzakətlilik “*dillər və mədəniyyətlərin spektrində yer tutan kommunikativ davranış forması, universal bəşəri fenomenidir*”²⁶. P.Braun və S.Levinson isə nəzakətliliyi insanın simasının saxlanması kimi izah edirlər. Müəlliflər “mənfi sima” və “müsbət sima”nın fərqləndirilməsini vacib hesab edirlər. Onlar “*mənfi sima*” anlayışı altında hər bir yaşlı insanın hərəkətlərində sərbəstlik istəyini, başqalarının müdaxiləsinin yolverilməz olduğunu²⁷, “müsbət sima” altında isə başqalarının “*arzuladığı olmaq arzusu*” kimi şərh edirlər²⁸.

Xüsusi tərtib edilmiş qaydalar silsiləsi olan maksimlər əsas prinsip, ümumi həqiqət və davranış qaydalarının qısa, asanlıqla yadda qalan ifadələr toplusudur. Maksimlər haqqında geniş məlumat H.P.Qrays, C.F.Lakoff²⁹ və b-nin əsərlərində verilir.

Nəzakətlilik prinsiplərinin maksimləri aşağıdakılardır:

I. Ədəb maksimi (tact maxim): a) özünə verilən qiyməti minimuma endirir; b) başqalarına faydanı maksimuma çatdırır.

II. Səxavətlik maksimi (generosity maxim) a) özünə faydanı azaldır; b) başqasına faydanı artırır.

III. Təqdir maksimi (approbation maxim): a) özünü tərifləməyi minimuma endirir; b) başqalarını tərifləməyi maksimuma çatdırır.

IV. Təvazökarlıq maksimi (modesty maxim): a) özünə tərfi minimuma endirir; b) özünə tənqidi maksimuma çatdırır.

²⁵ Brown, P Politeness: Some Universalie in Language Usage / P.Brown, S.Levinson. – Cambridge: Cambridge Univ. Press, – 1987. – 345 p.

²⁶ Leech, G.N. Pragmatics of Politeness / G.N.Leech. – Oxford; New York: Oxford University Press, – 2014. – p.12.

²⁷ Brown, P Politeness: Some Universalie in Language Usage / P.Brown, S.Levinson. – Cambridge: Cambridge Univ. Press, – 1987. – p.129.

²⁸ Yənə orada, – s.62.

²⁹ Grice, H.P. Logic and conversation. In: «Syntax and semantics», v. 3, ed. by P.Cole and J.L.Morgan. – N.Y.: Academic Press, – 1975. – p.41-58; Lakoff, G. More than Cool Reason // A Field Guide to Poetic Metaphor / G.Lakoff, M.Turner. – The University of Chicago Press, – 1989. – p.34-36.

V. Razılıq maksimi (Agreement maximi): a) narazılığı özü və başqaları arasında minimuma endirir; b) özü və başqaları arasındakı razılığı maksimuma çatdırır.

VI. Rəğbət maksimi (sympathy maxim): a) özü və başqaları arasındakı antipatiyanı minimuma endirir; b) özü və başqaları arasındakı rəğbəti maksimuma qaldırır.

C.N.Liçin nəzakətlilik prinsiplərini tənqidçilər normal qarşılasmalar da, bəziləri onların problematik olduğunu düşünürlər. C.M.Babayevin fikrincə, *“C.Liçin maksimləri mükəmməl deyil və öz aralarında ixtilaf yaradır. Məsələn, ədəb maksimi və alicənablıq maksimi iltifatlı təkliflərdən imtina etməyə təhrik edir, halbuki razılıq maksimi təklifin qəbul olunmasını tələb edir”*³⁰.

Nəzakətlilik prinsiplərinin ikinci tənqid hədəfi C.N.Liçin nəzakətsizliklə vasitəsizliyi bərabər tutması ilə bağlı idi. Birbaşa səslənmə danışıq situasiyasında nəzakətsizliyin uyğun forması ola bilər.

Nəzakətlilik ümumbəşəri fenomendir. R.T.Lakoffa görə, nəzakətliliyin 3 növü vardır: 1) məsafəli nəzakətlilik; 2) hörmət nəzakətliliyi; 3) yoldaşlıq nəzakətliliyi³¹.

III fəslin **“Nəzakət” konseptinin mədəni-spesifik strategiyası**” adlı 2-ci paragrafında dil və mədəniyyət arasındakı əlaqənin mürəkkəb olduğu göstərilir. Mədəni əlaqələrin formalaşmasında “nəzakət” konseptinin rolu böyükdür. Müxtəlif mədəniyyətlərə mənsub xalqların sözlü və qeyri-sözlü davranışlarında nəzakət meyarları xüsusi nəzərə alınır. Bu zaman tolerantlıq, kommunikanın digər xalqların mədəniyyətlərinə hörmət bəsləməsi mədəni əlaqələrin formalaşmasına birbaşa təsir göstərir. Ünsiyyət aşağıdakı yollarla həyata keçirilir:

- 1) qrup müzakirəsi;
- 2) onlayn forumlar;
- 3) söhbət;
- 4) sosial media əlaqələri;
- 5) birgə yazı.

³⁰ Babayev, C.M. Praqmalinqvistikanın əsasları / C.M.Babayev. – Bakı: Mütərcim, – 2024. – s.212.

³¹ Lakoff, R.T. Language and Woman’s place. / R.T.Lakoff. – Oxford University Press, – 2004. – p.87.

“Nəzakət” konseptinə diskursiv yanaşma ilə bərabər, “rapport management” (qarşılıqlı anlaşılanın idarə olunması) adlanan nəzəriyyə diqqət çəkir. O.H.Spenser bunu interaktiv fəaliyyət kimi qəbul edir. “Rapport management” adlanan nəzəriyyədə müxtəlif amillər dil seçiminə təsirsiz ötürülür. Burada kontekstual müxtəlifliklər güc, sosial məsafə, nəyisə başqasına həvalə etmək, qəbul etdirmək kimi məhdudiyyətə malik deyildir. Müəllif buraya “*iştirak edənlərin sayı, sosial-interaktiv rolları, fəaliyyət tiplərini*” aid edir³². O, “güc”ün müxtəlif növlərini təklif edir və onların müxtəlif kontekstual rollarda insanlar tərəfindən sınaqdan çıxarıldığını nəzərə çatdırır. Müəyyən münasibətlərin kəsişməsində həmin güclərin qiymətləndirilməsi milli-mədəni səciyyə daşıyır. Sosial məsafə oxşar şəkildə potensial və kompleks şəkildə müxtəlif komponentlərdən ibarətdir:

- oxşarlıq/fərqlilik;
- əlaqə tezliyi;
- tanışlığın müddəti;
- məlumluq, tanışlıq;
- oxşar fikirlilik, pozitiv, neqativ təsir.

Bu komponentlər milli-mədəni strategiyanın formalaşmasına təsir edir. O.H.Spenser “*müxtəlif mədəniyyətlərdən olan insanların ünsiyyətini mədəniyyətlərarası ünsiyyət, mədəniyyətlər arasındakı müqayisəni isə kəsişən mədəniyyət*” adlandırır³³.

Çarpazlaşan mədəni fərqlər “rapport management” nəzəriyyəsinə təsiri ilə səciyyələnilir. İşgüzar yazışmalar və görüşlərdə səmərəli kommunikasiya, münbit münasibətlər yaratmaq üçün raport çox əhəmiyyətlidir.

H.P.Qrays ünsiyyətin uğurunu təmin etmək üçün 4 əməkdaşlıq prinsipindən bəhs edir:

- 1) kəmiyyət maksimi. Söyləm adresantın niyyətinin başa düşülməsi üçün tələb olunandan az və ya çox informasiya daşımamalıdır;
- 2) keyfiyyət maksimi. Yalan hesab olunan informasiyanı çatdırmamaq, yetərincə əsas olmayanı danışmamaq;

³² Spencer, O.H. Culturally Speaking: Culture, Communication and Politeness Theory (2nd ed.). / H.O.Spencer. – London: Continuum, – 2008. – p.6.

³³ Yəni orada, – s. 6.

3) relevantlıq maksimi. Mövzudan yayınmamaq, yalnız və yalnız mahiyyətdən danışmaq;

4) tərz maksimi. Lakonik və çevik olmaq, dolaşiq ifadələr, çoxmənalılıq, çoxsözlülükdən qaçaraq fikri səlis, yığcam və ardıcıl ifadə etmək³⁴. Dialoq üzrə maksimləri təhlil edək:

–A: “*Did you enjoy the movie?*” – (Kinodan zövq aldıq?);

–B: “*It had some good moments*” – (Maraqlı yerləri vardır).

Kəmiyyət maksimi: B-nin cavabı qısadır və kəmiyyət maksimumuna riayət edərək, həddindən artıq məlumat vermir.

Keyfiyyət maksimi: B-nin cavabında keyfiyyət maksimumuna uyğun olaraq heç bir yalan məlumat və ya sübut çatışmazlığı yoxdur.

Relevantlıq maksimi: B-nin cavabı film haqqında verilən suala uyğundur.

Tərz maksimi: B-nin verdiyi cavab aydın və sadədir.

İşgüzar yazışmalarda maksimlərin işlənməsinə diqqət yetirək:

1) keyfiyyət maksimi:

Məsələn: “*We are confident that the new marketing strategy will increase sales by 15%, based on last quarter’s performance analysis*”.

2) kəmiyyət maksimi:

Məsələn: “*The budget proposal includes \$1 million for marketing, \$500,000 for R&D, and \$300,000 for HR. Further details are available in the attached document*”.

3) relevantlıq maksimi:

Məsələn: “*Regarding your inquiry on the shipping timelines, our current delivery schedule allows us to ship within 5 business days*”.

4) tərz maksimi:

Məsələn:

“*Please find below a summary of the financial results for Q3:*

Revenue: \$10 million

Expenses: \$7 million

Net profit: \$3 million.”

Nəzakətlik strategiyaları danışan və dinləyənin “sima”sı və “sosial ləyaqət”inin qorunması üçün işlədilir. R.T.Lakoffun “nəzakətlik prinsipləri” nəzəriyyəsinə isə iki qayda daxildir:

³⁴ Grice, H.P. Logic and conversation. In: «Syntax and semantics», v. 3, ed. by P.Cole and J.L.Morgan. – N.Y.: Academic Press, – 1975. – p. 43.

1) informasiyanı aydın ifadə etmək; 2) nəzakətli olmaq³⁵. Müəllifə görə, “*H.P.Qraysın bütün postulatları onun birinci qaydasına uyğun gəlir*”³⁶. Xatırlatmaq istərdik ki, işgüzar yazışmalarda nəzakətlik meyarları mütləq nəzərə alınmalıdır.

III fəslin “*Müasir ingilisdilli yazışmalarda “nəzakət” konseptinin inikası*” adlı 3-cü paragrafında iqtisadi yazışmalarda konseptlərin xüsusi əhəmiyyət daşıdığı qeyd edilir. İqtisadi yazışmalarda xüsusi nəzakət normaları ifadə edən konseptlərin istifadəsi əsas şərtidir. Məsələn, C.N.Liç danışığ aktını aşağıdakı siniflərə bölür:

1) bəhsə girmək (rəqabət). İştirakçıların illokutuv məqsədi kommunikanların sosial məqsədləri ilə tam üst-üstə düşmür;

2) bayram danışığ aktı (əyləncə). İştirakçıların illokutiv məqsədi kommunikanların sosial məqsədləri ilə tam üst-üstə düşür. Bu qrupa etiket formulları və söyləm kimi məsələlər aiddir;

3) əməkdaşlıq. Bura representativ və deklorativ olanlar aiddir;

4) konfliktli (mübahisəli). Burada illokutiv akt ziddiyyətlərə sosial məqsədlər üçün daxil edilir³⁷.

İşgüzar yazışmalarda dilin üslubi səciyyəsinə diqqət yeritmək önəmlidir, çünki işlədilən dil vahidləri münasibətlərin inkişafında mühüm şərtidir. Dil vahidlərindən birbaşa və dolayı yolla istifadə danışığ və yazıda müxtəlif kommunikativ məqsədləri yerinə yetirir.

Nəzakətlik bildirən ifadələr iqtisadi yazışmalarda implisit və eksplisit şəkildə ola bilər. İmplicit nəzakətlikdə xüsusi dil markerləri olmayan söyləm öz funksiyalarını yerinə yetirə bilər. Eksplisit nəzakətlik isə verbal və qeyri-verbal davranış kimi normal hesab edilir. C.L.Ostin illokutiv funksiya üzrə danışığ aktlarını 5 qrupa bölür: 1) *ekzersitivlər*; 2) *komissivlər*; 3) *verdikativlər*; 4) *bexabitlər*; 5) *ekspozitivlər*³⁸.

³⁵ Lakoff, R.T. The logic of politeness; or, minding your p's and q's. // Papers from the ninth regional meeting of the Chicago linguistic Society. – Chicago: Linguistic Society, – 1973. – p.303.

³⁶ Yəni orada, – s.303.

³⁷ Leech, G.N. Principles of Pragmatics / G.N.Leech. – London: Longman, – 1983. – p.104.

³⁸ Остин, Дж.Л. Слово как действие. Перевод с английского А.А.Медниковой. // Новое в зарубежной лингвистике: Вып. 17. Теория речевых актов. Общ. ред. Б.Ю.Городецкого. – Москва: Прогресс, – 1986. – с.131.

C.R.Syörlə görə, “*danışiq akları ünsiyyətdə yerinə yetirdikləri funksiyalar üzrə fərqlənir*”³⁹. Onlar motiv, istək və inamdan asılı olaraq, illokutiv və perlokutiv funksiyaları yerinə yetirərkən xahiş, əmr və s. ola bilər. Bu parametrlər nəzərə alan C.R.Syörl illokutiv akları 5 qrupa bölür: “1) *reprezentativlər*; 2) *direktivlər*; 3) *kommisivlər*; 4) *ekspressivlər*; 5) *deklarativlər*”⁴⁰.

Deyksilər nəzakətlik məsələlərində mühümdür. Məsələn:

“Dear John,

I hope this letter finds you well. I am writing to express my gratitude for your kindness during my recent visit to your home. The warmth of your hospitality made me feel right at home, and I truly appreciate your generosity.

As we discussed, I am enclosing some photographs from our trip. Here are the memories we shared together, captured in these snapshots. I hope they bring back fond memories of our time together.

Please give my regards to your family. I look forward to our next meeting and creating more memories together.”

Nümunədəki deyksilər aşağıdakılardır:

- 1) əvəzliliklər. “I”, “you,” “we” və “our”;
- 2) məkan zərfləri. “Here” və “there”;
- 3) işarə əvəzlilikləri. “This” və “that”;
- 4) zaman bildirən sözlər. “Recent” və “next”;

5) sosial deyksilər. Sosial deyksis fəxri adlar və qohumluq titulları kimi münasibət və rollara istinad edir.

Məktubda deyksis referensiya, adresat və adresant arasında şəxsi və sosial əlaqələri yaratmaq üçün işlədilir. K.M.Abdullayevə görə, “*deyktik elementlər komponentlərin tekst daxili əlaqələrinin güclü ifadə vasitəsi kimi çıxış edir. ...deyktik elementlər işarələrin bir-birinə və kommunikasiya aktının digər üzvlərinə olan münasibətini yaradan işarəedici funksiyaya malikdir*”⁴¹.

³⁹ Серль, Дж.Р. Классификация иллокутивных актов //—Москва: Прогресс, Новое в зарубежной лингвистике, вып. 17, Теория речевых актов, — 1986. — с.171.

⁴⁰ Yənə orada, — s.172.

⁴¹ Abdulla, K. Azərbaycan dili sintaksisinin nəzəri problemləri / K.Abdulla. — Bakı: MTM-Innovation, — 2016. — s.295.

Nəzakətliliyin əsas prinsipi başqalarının hisslərini başa düşmək və yaxşı niyyətlə harmoniya yaratmaqdır. Lakin hər bir mədəniyyət və dilin daşıyıcısının “nəzakətli” və ya “nəzakətsiz” niyyətlərini göstərən mexanizmləri vardır. Buna görə də “yaxşı/pis”, “ədalətli/ədalətsiz” anlayışlar fərqli ola bilər. Nəzakət prinsiplərinin universallığı əsas problemdir, çünki prinsiplər müxtəlif dil mədəniyyətlərində fərqli ola bilər. Bəzi kommunikanter sima üçün təhlükə yaradan “nəzakətliliklə” pərdələnmiş ifadələrdən istifadə edə bilərlər.

Mövzu ilə bağlı nəzəri mənbələr və konkret dil materialının təhlilindən aşağıdakı **nəticələr** əldə edilmişdir:

1. İşgüzar yazışmaların ingilisdilli mətnlərin materialları əsasında yazılı işgüzar ünsiyyətin praqmalinqvistik aspektlərinin öyrənilməsinə həsr olunmuş tədqiqatın nəticələrinə istinadən rəsmi işgüzar üslubun ən xarakterik xüsusiyyətləri dəqiqlik, obyektivlik, standartlıq, yığcamlıq olduğunu demək olar. İşgüzar yazışmaların mətnlərinin arxitekturası, bir tərəfdən, sabit, digər tərəfdən, rəsmi-işgüzar ünsiyyət məkanının ayrı-ayrı seqmentlərində rast gəlinən fərdi variativləşməyə məruz qalır. İşgüzar yazışmalarının monoloq nitq növünə aid olmasına baxmayaraq, ingilisdilli yazışmaların mətnlərində arxitektionika səviyyəsində dialoji əlamətlər də öz əksini tapır.

2. Rəsmi-işgüzar funksional üslub və onun janrlarının, işgüzar mətnin əsas kateqorial xüsusiyyətləri və yazılı işgüzar mətnlərin kommunikativ məkanının təşkilində sosio- və praqmalinqvistik markerlərin inventarının müəyyən edilməsinə dair mövcud yanaşmaların təhlilinə rəğmən rəsmi mətnlərin tərtibi və kommunikativ təşkilinə dair işgüzar fərziyyənin mahiyyətini belə ümumiləşdirmək olar: a) rəsmi-işgüzar üslubun mətnləri həm linqvistik tərtib, həm də kommunikativ təşkili səviyyəsində variativləşə bilər; b) işgüzar müqavilə mətnlərində tərəflərin kommunikativ-intensional məqsədi öz əksini tapır; c) müqavilə mətni kommunikasiya iştirakçılarının yüksək hazırlıq səviyyəsi ilə səciyyələnir. Kommunikanter müqavilənin mətnində təşkilatın nümayəndələri kimi çıxış edir və konkretləşir; ç) müqavilə üzrə tərəfdaşların “mətninin” linqvistik tərtibində onların sosial rollarının simmetrikliliyi müqavilənin mətnində həyata keçirilən kommunikativ strategiyadan asılı olaraq qorunub saxlanılır.

3. Dünya dilləri mədəniyyətinə yanaşmanın intensivləşməsi işgüzar yazışmalar məsələsinə xüsusi diqqət yetirilməsini, bu sahəyə innovasiyaların tətbiqini, kadrların ixtisaslaşdırılması və təkmilləşdirilməsini, “Yaşıl Dünya”nın tələblərinə cavab verən mütəxəssislərin hazırlanması və s. məsələləri önə çıxarır.

4. Nəzakətlik qaydaları canlı sözlü ünsiyyət ilə yanaşı, kompüteriyönlü diskurslarda virtual formada da təzahür edir. Şəxsi elektron məktublarda da nəzakətlik prinsiplərinə riayət edilir. Çevik məktublaşma prosesində işgüzar yazışmalarda iştirakçılar məlumatları kompüteriyönlü texnologiyalar vasitəsi ilə ötürür və mübadilə proseslərinə qoşulurlar. Çevik məktublaşma üz-üzə qarşılıqlı münasibətə bənzəməsi, onun sinxron, spontan, interaktiv, məxfi və məhdud strukturlu olmasını əsaslandırır.

5. Mədəni əlaqələrin formalaşmasında “nəzakət” konseptinin rolu böyükdür. Fərqli mədəniyyətlərə aid xalqların verbal və qeyri-verbal davranışlarında nəzakətlik meyarlarına xüsusi diqqət yetirilir, çünki tolerantlıq, qarşılıqlı hörmət mədəni əlaqələrin formalaşmasına birbaşa təsir göstərir. Bu dil hadisəsi işgüzar yazışmalarda implisit və eksplisit şəkildə təzahür edir. İmplicit forma xüsusi dil markerləri olmayan danışiq fəaliyyətini yerinə yetirir və adresantın məqsədlərinin cavablandırılmasına ehtiyac duyulur. Eksplisit forma isə özünü verbal və qeyri-verbal davranış kimi büruzə verir.

6. Mütləq və nisbi nəzakətliyin təhlili iqtisadi yazışmalarda yer alan təklif danışiq aktının intrinsik nəzakətlik, yəni daxili nəzakət forması olduğu, əmr danışiq aktının isə intrinsik nəzakətsizlik ifadə etdiyi məlum olur. Nisbi nəzakətlik isə tənqidin xoş olmayan tərəfi kimi təzahür edən normaların nisbətini ehtiva edir. Müsbət və mənfi nəzakətlik sahələri əksər hallarda kommunikativ situasiyanın əsasını təşkil edir. Müsbət nəzakətlik adresantın niyyətinin reallaşmasını nəzərdə tutur və bu zaman danışanla dinləyənin maraqları eyniləşir. Neqativ nəzakətlik məsafə (distant) və şəxsin düşüncələrinin arxa plana keçirilməsini ehtiva edir.

7. “Maksim” xüsusi tərtib edilmiş qaydalar silsiləsi və əsas prinsipin, ümumi həqiqətin və davranış qaydalarının qısa və asan yadda qalan ifadələr məcmusundan ibarətdir. Bu xüsusiyyət aforizm və atalar sözlərinin maksimlərlə eyniləşdirilməsinə zəmin yaradır.

8. Ayrı-ayrı işgüzar situasiyalarda təzahür edən və fərqli standartlara malik dil xüsusiyyətlərin ingilisdilli işgüzar yazışmaların kommunikativ əsasını təşkil edir. İşgüzar yazışmaların mətnlərində istifadə olunan ümumi və xüsusi isimlər, adlar və soyadlar, idarə və təşkilat adları xüsusi morfoloji xüsusiyyətlərə malikdir. İşgüzar yazışmaların mətnlərində üslubi səviyyədə məcazlara müraciət, o cümlədən sabit söz birləşmələrinə yer verilməsi hallarına təsadüf edilir.

9. Müasir ingilis dilində ayırıcı sualların struktur-kommunikativ xüsusiyyətləri onların “invariant kontakt mənalara” malik olduğunu əks etdirir. Ayırıcı suallar ingilis danışq dilində söyləmin kateqoriallaşmasını icrası və ya yumşaltmaq üçün işlədilir. Belə sintaktik konstruksiyalar işgüzar yazışmalarda xüsusi əhəmiyyətə malik olmayan məlumatları stereotiplər üzrə cavab reaksiyasına təşviq edən funksiyaları yerinə yetirməklə həyata keçirir. Onlar ünsiyyətin həyata keçirilməsində dialoqlar və replikalar fonunda stereotip rollar ehtiva edən reaksiyalar şəklində təzahür edir.

10. İşgüzar kommunikasiyanın əsasını təşkil edən amillər adresantın niyyəti və adresatın həmin niyyəti dəyərləndirmə səviyyəsindən ibarətdir. İşgüzar söhbətin uğuru və ya uğursuzluğu bu amillərdən asılıdır. Bu zaman təzahür edən “Ünsiyyətin birgə təşkili modeli” (Conjoint-Co-Constituting Model of Communication) iştirakçıların hissləri və düşüncələrinə tuşlanır və məzmunun adresant və adresat tərəfindən qəbul edilib-edilməməsi, eləcə də onların qiymətləndirilməsini əks etdirir.

11. Nəzakətlilik konseptinin əsaslandığı “Rapport Management” nəzəriyyəsi adresantın aktın dominantlığını ehtiva etməklə müxtəlif amillərin dil seçiminə təsirini səciyyələndirir. Burada kontekstual müxtəlifliklər güc və sosial məsafə baxımından məhdud deyildir.

12. İşgüzar yazışmalarda modallıq sahəsinin özəyini təşkil edən, onun periferiyasında qərarlaşan dil vahidləri ünsiyyət prosesində mühüm rol oynayır. Söyləmin düzxətli istifadəsindən uzaqlaşmaq, onun qətiliyini yumşaltmaq üçün modal frazalar modifikator funksiyasında çıxış edir. Modifikatorlar söz və frazaların geniş sahəsini əhatə edərək, modallığın kateqoriallaşmasını yumşaltmaq və fikrin subyektivliyini göstərmək üçün işlədilir. İngilisdilli işgüzar

yazışmalarda söyləmin kateqoriallaşmasının yumşaldılmasında xüsusi əhəmiyyətə malik deklarativlər arasında modal frazalar aparıcıdır. Onlar eksplisit, ifadənin sintaktik cəhətdən mürəkkəb olmayan üsulunu, danışanın söyləmə münasibətini təmsil edir. Leksik-sintaktik modifikatorlara əqli fəaliyyət bildirən feillər və modal söyləmlər aiddir.

Dissertasiyanın əsas məzmunu və elmi müddəaları müəllifin aşağıdakı məqalə və tezislərində əksini tapmışdır:

1. İngilis və Azərbaycan dillərində konseptlərin müqayisəsi // Tətbiqi Dilçiliyin Müasir Problemləri: III Beynəlxalq elmi konfrans. – Bakı: Azərbaycan Dillər Universiteti, – 25-26 oktyabr, – 2018, – s.47.
2. Yazışmalarda nəzakət konseptlərinin rolu // Doktorantların və Gənc Tədqiqatçıların XXII Respublika Elmi Konfransının materialları. – Bakı: Azərbaycan Dövlət Pedaqoji Universiteti, – 22-23 noyabr, – 2018, II cild, – s.244-246.
3. Qloballaşma dövrə iqtisadi diskursda ingilisdilli işgüzar yazışmaların funksiyaları // Ümummilli lider Heydər Əliyevin anadan olmasının 97-ci ildönümünə həsr olunmuş “Heydər Əliyev: Multikulturalizm və tolerantlıq ideologiyası” III Beynəlxalq Elmi Konfrans. – Bakı: Azərbaycan Dillər Universiteti, – 5-6 may, – 2020, – s.88-90.
4. Business correspondence in Modern English // ΛΟΓΟΣ Der Sammlung Wissenschaftlicher Arbeiten. Zu Den Materialien Der I Internationalen Wissenschaftlich-Praktischen Konferenz “Grundlagen der Modernen Wissenschaftlichen Forschung”. – Zürich, Schweiz: «BOLESWA Publishers», – 10. September, – 2021, – p.152-155.
5. İngilisdilli yazışmalarda “Nəzakət” konseptinin mədəni-spesifik xüsusiyyətləri // – Bakı: Azərbaycan Dillər Universiteti, Elmi Xəbərlər, – 2021. №2, – s.28-32.
6. Концепт «Вежливость» в деловой переписке и средства ее выражения // – Москва: Современная наука: Актуальные проблемы теории и практики. Гуманитарные науки, – сентябрь 2021. № 9-2, – с.79-84.

7. Лингвистические особенности англоязычной деловой переписки // Вчені Записки, Таврійського Національного Університету імені В.І.Вернадського. Філологія. Журналістика, – 2021. Том 32 (71) № 52021. Частина 1, – p.122-126.
8. Müasir ingilis dilində virtual diskursda “Nəzakət” konseptinin ifadə vasitələri // – Bakı: Bakı Slavyan Universiteti, Humanitar Elmlərin Öyrənilməsinin Aktual Problemləri, – 2022. №1, – s.43-46.
9. Sosial şəbəkələrdə ingilisdilli yazışmalarda Kovid-19 mövzusunda yaranan yeni leksik vahidlərin işlənmə xüsusiyyətləri // – Bakı: “Elm və təhsil”, AMEA, M.Füzuli adına Əlyazmalar İnstitutu, Filologiya məsələləri, – 2022. № 1, – s.126-134.
10. İngilisdilli iqtisadi diskursun müasir paradıqmada rolu // – Bakı: “Elm və təhsil”, AMEA, M.Füzuli adına Əlyazmalar İnstitutu, Filologiya məsələləri, – 2022. № 2, – s.177-186.
11. Nəzakətlilik strategiyalarının dialoqda rolu // Ümummilli lider Heydər Əliyevin anadan olmasının 100-cü ildönümünə həsr olunmuş “Heydər Əliyev: Multikulturalizm və tolerantlıq ideologiyası” VI Beynəlxalq Elmi Konfrans. – Bakı: Azərbaycan Dillər Universiteti, – 14 iyun, – 2023, – s.123-125.
12. İnnovasiyanın “Yaşıl Dünya” iqtisadiyyatında rolu // Ümummilli lider Heydər Əliyevin anadan olmasının 100-cü ildönümünə həsr olunmuş “Heydər Əliyev: Multikulturalizm və tolerantlıq ideologiyası”, VII Beynəlxalq Elmi Konfrans. – Bakı: Azərbaycan Dillər Universiteti, – 7 may, – 2024, – s.202-203.
13. Informative language means in English correspondence // Министерство образования Республики Беларусь, Учреждение образования «Гомельский государственный университет имени Франциска Скорины». XIV Международная научная конференция «Актуальные проблемы романо-германской филологии и методики преподавания иностранных языков». – Гомель, – 25 октября, – 2024, – с.107-112.
14. The effect of “Politeness” principles on conflict prevention in Business English correspondence // World of Conferences. XIV International Scientific Conference. – Toronto, Canada, – 14-15 November, – 2024, – p.393-401.

Dissertasiyanın müdafiəsi 29 may 2025-ci il tarixində saat 12⁰⁰ Azərbaycan Dillər Universiteti nəzdində fəaliyyət göstərən ED 2.12 Dissertasiya şurasının iclasında keçiriləcəkdir.

Ünvan: AZ1014, Bakı şəhəri, Rəşid Behbudov küçəsi, 134.

Dissertasiya ilə Azərbaycan Dillər Universitetinin kitabxanasında tanış olmaq mümkündür.

Avtoreferatın elektron versiyası Azərbaycan Dillər Universitetinin rəsmi internet saytında yerləşdirilmişdir.

Avtoreferat "29" aprel 2025-ci il tarixində zəruri ünvanlara göndərilmişdir.

Çapa imzalanıb: 24.04.2025

Kağızın formatı: 60x84 1/16

Həcm: 42132 işarə

Tiraj: 100 nüsxə